

Tunteet tiedejournalismin voimavarana

■ Helena Telkänranta

Tiedejournalismia, samoin kuin tutkimustakin, on totuttu pitämään järjen ja rationaalisuuden linnakkeena. Kuten käytännössä tiedämme, niin näillä kuin monilla muillakin elämänaloilla parhaat tulokset antaa kuitenkin järjen ja tunteen liitto. Tarkastelen tässä tunteiden roolia laadukkaan tiedejournalismin voimavarana sekä hiukan myös niiden vastaavaa roolia tutkijan työssä.

Tunteet tutkimuskohteena

Ensimmäinen näkökulma on tavallaan itsestäänselvyys. Koska tunteet ovat olemassa oleva ilmiö, niitä on mahdollista tutkia tieteen keinoin. Tunteet ovat osa ihmisen elämää. Ihmisen elämä puolestaan ei aina ole helppoa, mutta sitä voi usein helpottaa omien ja muiden ihmisten tunteiden syvemmän ymmärtämisen kautta. Tieteellä on keinoja lisätä ymmärrystämme tunteista ja niiden syistä. Psykologia ei ole ainoa näistä tieteenaloista, vaan myös biologinen ja lääketieteellinen tieto aivojen toimintamekanismeista avaa ikkunoita tunteiden ymmärtämiseen. Nämä tiedonmurut ja niistä kertominen tiedotusvälineissä voivat olla joillekuille lukijoille kipinöitä tärkeisiin omakoh-taisiin oivalluksiin.

Mahdollisuus ymmärtää tunne-elämää paremmin tieteen avulla ei rajoitu ihmisten tun-teisiin. Eläinten tunteiden tutkimus on tieteen-alana nuori – siinä tarvittavien mittausmenetel-mien järjestelmällinen kehittäminen alkoi vasta reilut kymmenen vuotta sitten – mutta se on avannut jo joitakin mielenkiintoisia näkymiä. Kaikilla nisäkkäillä esimerkiksi näyttäisi olevan sekä aivotoiminnan että käyttäytymisen mitta-reilla katsottuna edellytykset samoihin neljään tunteeseen, joita ihmisillä kutsutaan perustun-

teiksi: iloon, suruun, pelkoon ja aggressioon. Nämä neljä lienevätkin syntyneet evoluutiossa jo varhain.

Tunteet työvälineinä

Ihmisolentoina meillä tietysti on tunteita myös omaan työhömmä liittyy. Ne voivat vaikuttaa työn jälkeen joko sitä parantavasti tai huonon-tavasti. Kuten minkä tahansa tunteiden, myös työn aiheuttamien tuntemusten kanssa pärjääm-me parhaiten silloin, jos olemme sinut niiden kanssa eli selvillä siitä, mitä kulloinkin tunnem-me ja miksi.

Yksi tiedetoimittajan työn osa-alue, jolla tun-teet eivät ole vain epärationaalinen pikku häiriötekijä vaan tulosten laatua parantava työkalu, on intohimo tietoon ja sen välittämiseen. Toimittajan oma hinku ymmärtää asiat perusteelli-sesti ja selittää ne muillekin ymmärrettävästi on se polttoaine, joka saa hänet jaksamaan kahla-ta tutkimuksia ja kirjoja toinen toisensa perään, tarkistamaan ja jälleen kerran tarkistamaan. Tiedejutuista tulee yleensä mielenkiintoisimpia silloin, kun toimittaja on kerännyt ensin mas-siivisen määrän tietoa ja sen jälkeen seulonut siitä esiin jutun kannalta kaikkein oleellisim-man. Tässä suhteessa tiedetoimittajan työllä on yhtymäkohtia tutkijan työhön, jossa sama ilmiö menee vielä pitemmälle: tutkijan arkeenhan sisältyy vielä suurempia määriä huolella kerät-tyä dataa, sen analysoimista ja virhelähteiden perusteellista etsimistä. Vanha sanonta keksijän työstä pätee yhtä lailla tiedetoimittajiin ja tutki-joihin: näihinkin ammatteihin sisältyy viisi pro-senttia inspiraatiota ja 95 prosenttia perspiraa-tiota. Siihen mammuttimaiseen työmäärään ja pedanttiin huolellisuuteen, jota laadukas tiede-

journalismi ja etenkin tutkimus on, ei jaksamisen motivaatioksi riitä pelkkä kylmä järki, vaan tarvitaan myös intohimoa työhön eli tunnetta.

Toinen toimittajille tuttu omien tunteiden heijastuma näkyy ihmisissä, joita haastattemme. Onnistuneen haastattelutilanteen tavoitteena on, että haastateltava tuntee itsensä vapautuneeksi ja luottavaiseksi. Se kasvattaa todennäköisyyttä, että hän intoutuu kertomaan aiheesta laajalti, eloisin sanankäantein ja omilla pohdinnoilla syvennettynä. Kun toimittaja valmistautuu haastatteluun, työkalupakkiin pakataan siis tiedollisen valmistautumisen lisäksi toimittajan oma tunnetila. Kun toimittaja on avoimen ja myönteisen kiinnostunut haastateltavastaan, antaa hänelle jakamattoman huomionsa ja on leppoisasti sovussa itsensä kanssa, syntyy haastatteluilmapiiri, joka saa haastateltavankin antamaan parastaan.

Lukijan tunteet asian omaksumisen edistäjänä

Jos tiedeaiheisen lehtijutun aihe on lukijalle tärkeä, se herättää hänessä tunteita, jotka toimivat asian perillemenon kulkuneuvona kahtakin kautta. Lukija lukee tarkkaavaisemmin, ja tunteiden höystämänä kohdattu asia myös painuu muistiin paremmin kuin välinpitämättömästi silmäilty. Sama luonnollisesti pätee lehtijuttujen lisäksi TV- ja radio-ohjelmiin.

Toivotun vaikutuksen syntymiseksi on tärkeää, että lukijan tunteita ei herätä toimittaja, vaan asia itse. Lukijalle jää tilaisuus omien tunteiden kokemiseen vain silloin, kun asia tarjotaan tyrkyttämättä ja lukijaa kunnioittaen. On lukijan oma asia, herääkö hänessä tunteita ja jos niin mitä. Jos teksti hehkuttaa tunteita lukijan puolesta, lukijalle ei jää tilaa kokea niitä.

Yksi yleisimmistä tunteista, joita hyvä tiedejuttu lukijassaan herättää, on oivaltamisen ilo. Aiheesta riippuen tiedejuttu voi kirvoittaa lukijassaan myös uteliaisuutta, myötätuntoa, hämmästyttä... Suomalaisen tiedetoimittajien joukosta tulee mieleen erityisesti kaksi, molemmat valitettavasti nyt jo edesmenneitä, joilla oli mes-

tarillinen kyky kertoa asiatiedot sekä selkeästi että sellaisella tavalla, joka antoi lukijan tunteille tilaisuuden syttyä. Risto Varteva oli suomalaisen tiedejournalismin uranuurtaja ja kirkkaasti ajatteleva kirjoittaja, jonka tekstit helposti kirvoittivat lukijassa oivaltamisen ilon. Päivi Parhi-Riikola, jonka erikoisalana oli historia, puolestaan sai selkeillä ja yksityiskohdissaan rikkailla teksteillään historian heräämään eloon. Hänen juttunsa tempaisivat lukijan mukanaan ja saivat hänet myötäelämään historian henkilöiden elämää ja tunteita.

Tunteista arvoihin ja yhteiskunnalliseen panokseen

Tähänastiset näkökulmat koskivat tiedetoimittajan ja hiukan myös tutkijan työn omaa arkea. Asian liittyy kuitenkin myös laajempi ulottuvuus. Yhteiskunnan tasolla tieto + tunne = arvo. Nykyään puhutaan usein yliopistojen kolmanesta tehtävästä eli siitä, että opetuksen ja tutkimuksen lisäksi yliopistoilla on annettavaa myös yhteiskunnalliseen keskusteluun ja sitä kautta yhteiskunnan kehittämiseen. Onko ajateltavissa, että myös tiedejournalisteilla on samantapainen yhteiskunnallinen tehtävä?

Tiedetoimittajan työnähän on olla siltana tiedeyhteisön ja muun yhteiskunnan välillä. Tiede löytää uutta tietoa, tiedejournalisti välittää sitä ymmärrettävässä muodossa yhteiskuntaan päin. Tiedejournalistin työ on kuitenkin erilaista kuin tieteen tiedottajan. Tiedottaja välittää tiedon sellaisenaan. Journalisti on perinteisesti osa yhteiskuntaa: hänen tehtävänä on myös tarkastella tietoa ja sen seurauksia osana laajempaa kokonaisuutta, yhteiskunnan arvomaailman ja/tai oman henkilökohtaisen arvomaailmansa näkökulmista. Journalisti on myös tietoinen siitä, että hänen työnsä myös omalta pieneltä osaltaan vaikuttaa yhteiskunnassa vallitseviin arvoihin. Se tarkoittaa sekä valtaa että vastuuta.

Yksi lisäulottuvuus, joka tiedetoimittajan työhön voisi ainakin periaatteessa sisältyä, olisi tieteen käytäntöjen tarkasteleminen yhteiskunnan tai toimittajan omasta arvomaailmasta käsin.

Ovatko tieteen rahoituspäätökset, tutkimusmenetelmät ynnä muut eettisesti kestävällä tolalla? Tällaista tieteen vahtikoirana olemista suomalaiset tiedejournalistit eivät ole juurikaan harrastaneet, mutta mikään ei sitä periaatteessa estäisi. Muilla journalisteilla kuin meillä lienee liian korkea kynnys ryhtyä tällaiseen rooliin jo siksi, että he eivät riittävästi tunne tiedemaailmaa, sen käytäntöjä ja tutkimusmenetelmiä.

Suurimmaksi osaksi tiedetoimittajan työ joka tapauksessa on tietovirtaa tieteestä yhteiskuntaan päin. Siksi tässä piilee myös keskeisin osa tiedetoimittajan yhteiskunnallisesta roolista. Poliittisella päätöksenteolla nimittäin on onneksi jossain määrin tekemistä jopa asiantiedon kanssa. Tiedetoimittajilla samoin kuin tutkijoilla on hallussaan sellaista tietoa, jota suurimmalla osalla yhteiskunnasta ei ole. Osa siitä voisi vaikuttaa sekä yleiseen mielipiteeseen että poliittiseen päätöksentekoon, jos se tulisi laajempaan tietoon.

Yksi esimerkki löytyy eläinten maailmasta. Eläinten kyky tuntea kipua on osoittautunut laajalle levinneeksi: siihen liittyvät hermoston ja aivojen rakenteet sekä välittäjäaineet ovat kaikilla selkärankaisilla samankaltaiset. Kalojen kivuntuntokykyä, kipureseptoreita, hermoston rakennetta ynnä muuta puolestaan on alettu kunnolla tutkia vasta aivan viime vuosina, ja ne kaikki ovat osoittautuneet kiusallisen samanlaisiksi kuin meillä nisäkkäillä. Tutkimukset viittaavat vahvasti siihen, että kalat eivät vain reagoi automaatin tavoin rimpuillessaan koukussa tai verkossa, vaan ne aidosti tuntevat kivun. Yleensäkin kipureaktiot ovat osoittautuneet yllättävän tasa-arvoisiksi kautta eläinkunnan. Nisäkäiden kipukynnyksestä esimerkiksi tiedetään, että koolla ei ole väliä. Hiiren kipukokemus on yhtä intensiivinen kuin koiran. Ja jos esimerkiksi ihmiselle, koiralle ja rotalle annetaan sormentai varpaanpäähän niin pieni sähköisku, että siihen juuri reagoi, jokainen alkaa vetäistä kätensä tai käpälänsä pois täsmälleen saman kynnyksarvon kohdalla, joka on 0,5 milliampeerin sähkövirta. Jos tällaiset tiedot leviäisivät yhteiskunnassa laajemmalle, millaisia vaikutuksia niillä olisi esimerkiksi kalastajien tapoihin kohdella saalistaan tai kalastuslainsäädäntöön?

Näinä aikoina toinen ilmeinen esimerkki tiedetoimittajien yhteiskunnallisesta roolista liittyy ilmastonmuutokseen. Ilmastotutkijat, ympäristöjärjestöt ja erinäiset tiedetoimittajat ovat ainakin parikymmentä vuotta varoittaneet siitä, mihin kasvihuonekaasupäästöjen jatkuminen johtaa. Kun ilmasto on nyt jo alkanut muuttua, siihen on onneksi vihdoinkin havahduttu laajemminkin. Ratkaisuilla vain on nykytilanteessa jo kiire. Tiedejournalisteilla olisi siksi paljon työskarkaa ratkaisujen kunnollisessa, analyttisessä esittelemisessä yhteiskunnalle. Parhaillaan yleisessä keskustelussa ovat pääsemässä niskan päälle ne ratkaisut, joihin joillakin vaikutusvaltaisilla tahoilla on suuri taloudellinen ja teollinen intressi. Yksi esimerkki on Suomessa sitkeästi elävä halu valmistaa dieseliä turpeesta, vaikka siitä on ympäristölle kokonaisuutena enemmän vahinkoa kuin hyötyä. Sen sijaan monet energia-asiantuntijoiden pitkän päälle parhaina pitämistä ratkaisuista ovat jääneet julkisuudessa lähes täysin pimentoon. Yksi esimerkki näistä on aurinkoenergia, joka on uusiutuvista energialähteistä se, jolla Suomessakin on ylivoimaisesti suurin hyödyntämätön potentiaali. Sen valjastaminen tehokkaampaan käyttöön edellyttää tämänhetkisen teknologian parantamista, missä ollaan jo lupaavilla raiteilla, mutta merkittävänä ongelmana on tutkimusresurssien vähyys. Sen suhteen ratkaisevassa roolissa taas on poliittinen päätöksenteko. Poliittiset päättäjät toimivat sen tiedon varassa, mitä heillä ja heidän avustajillaan on, joten pimentoon jääneiden merkittävien tutkimusalojen ja potentiaalien nostaminen julkisuuteen on tästäkin näkökulmasta tärkeää.

Tiedejournalistit elävät tieteen aitiopaikalla. Sieltä käsin heillä on mahdollisuus myös tehostaa niitä hyviä vaikutuksia, joita tieteellä parhaimmillaan on yhteiskunnalle ja muille elollisille olennoille.

Kirjoittaja on tiedetoimittaja ja tietokirjailija. Artikkelin on muokattu versio juhlapuheesta, jonka kirjoittaja piti Suomen tiedetoimittajain liiton vuosijuhlissa 13.2.2008 Vuoden tiedetoimittaja -palkinnon vastaanottamisen yhteydessä.